

Вектор впливу ТНК на розвиток сільськогосподарського виробництва в умовах поглиблення міжнародної інтеграції

К.М. Гудим, кандидат економічних наук
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Розкрито сучасні тенденції, напрями участі ТНК в сільськогосподарському виробництві. Визначено їх позитивні та негативні аспекти функціонування. Сформульовано основні напрями вдосконалення механізмів державного регулювання наслідків впливу ТНК на економічні та соціальні аспекти в сільському господарстві країн, що розвиваються.

Залучення іноземних інвестицій в умовах глобальної економічної кризи набуває особливої актуальності. Участь таких інвесторів, як транснаціональні корпорації (ТНК), може відіграти визначальну роль у сільськогосподарському виробництві країн, що розвиваються. Інтенсивні інвестиційні потоки здатні стимулювати зростання рівня продуктивності виробництва та слугувати потужним важелем для підвищення економічної ефективності й модернізації галузі АПК у цілому.

Дослідженнями основних проблем та напрямів ефективності функціонування ТНК у контексті міжнародної інтеграції сьогодні опікуються провідні фахівці та вчені: Н. Верхоглядова, Г. Дугінець, Ю. Орловська, І. Сазонець, О. Школьний, Т. Циганкова, М. Яглов та ін. [1–5]. Проте невирішеними залишаються питання щодо напрямів та механізмів державного регулювання інвестиційних потоків, які ТНК активізують у сільському господарстві, та координації вектора їхнього впливу на економічні й соціальні аспекти в даній галузі національної економіки. Саме тому розглядання цієї низки питань й обумовило **мету нашого дослідження**.

На сучасному етапі у світі налічується близько 82 тисяч ТНК, які мають 810 тисяч іноземних філій. Ці компанії відіграють важливу роль у розвитку та функціонуванні світової економіки. Наприклад, відповідно до оцінок експертів, рівень експорту закордонних філій ТНК складає $\frac{1}{3}$ загальносвітового обсягу експорту товарів та послуг, а кількість робочих місць, яку вони забезпечують, за даними 2008 року, у світі сягає 77 млн од., що більш ніж удвічі перевищує загальну кількість економічно активного населення Німеччини.

Результати дослідження та їх обговорення. Міжнародний статус ТНК не дозволив відволікти від них негативний вплив глобальної світової рецесії. Скорочення обсягів ввезених прямих іноземних інвестицій (ПІІ) у всьому світі на 4,8 % знайшло відображення у скороченні показника рівня вартості обсягів валового виробництва, продажів, активів, а також зайнятості в закордонних філіях ТНК 2008 року (табл. 1).

1. Деякі показники ПП та міжнародного виробництва

Показник	Вартість обсягів у поточних цінах, млрд дол. США			Річний приріст, %		
	1990	2007	2008	2006	2007	2008
Приток ПП	207	1979	1697	50,1	35,4	-14,2
Відток ПП	239	2147	1858	58,9	53,7	-13,5
Обсяг ввезених ПП	1942	15660	14909	23,4	26,2	-4,8
Обсяг вивезених ПП	1786	16227	16206	22,2	25,3	-0,1
Доходи від ввезених ПП	74	1182	1171	23,2	21,9	-0,9
Доходи від вивезених ПП	120	1252	1273	18,4	1,8	1,7
Обсяг продажу закордонних філій ТНК	6026	31764	30311	18,9	23,6	-4,6
Валове виробництво закордонних філій ТНК	1477	6295	6020	21,6	20,1	-4,4
Сукупні активи закордонних філій ТНК	5938	73457	69771	23,9	20,8	-5,0
Експорт закордонних філій ТНК	1498	5775	6664	15,0	16,3	15,4
Зайнятість у закордонних філіях ТНК, тис. чол.	24476	80396	77386	11,4	25,4	-3,7
ВВП у поточних цінах	22121	55114	60780	8,2	12,5	10,3

У короткостроковій перспективі глобальна фінансово-економічна криза негативно вплине на плани ТНК у галузі ПП. За даними попереднього обстеження, кризою було охоплено лише 40 % компаній. У 2009 році 85 % ТНК у всьому світі вважають глобальний економічний спад головною причиною скорочення обсягів своїх ПП, з них 79 % – безпосередньо економічну кризу. Ці два основні аспекти, кожний окремо і в сукупності, негативно вплинули на спроможність і можливість ТНК здійснювати свої ПП.

Фінансово-економічна криза негативно вплинула на рівень розвитку як цілих галузей, так і окремих компаній. Унаслідок цього суб'єкти міжнародної інтеграції змушені збільшити обсяги вилучення інвестицій та скоротити рівень зайнятості працівників, а також реструктуризувати свої підприємства (табл. 1).

Географія 50 найкрупніших фінансових ТНК у 2008 році була як ніколи широкою, однак ще не до кінця зрозуміло, якими будуть наслідки потрясінь 2008–2009 рр. Адже в результаті масового державного втручання в сектори банківських та фінансових послуг уряди деяких розвинених країн стали основними або єдиними акціонерами цілого ряду найбільших ТНК. Ці радикальні зміни, як і банкрутство декількох провідних фінансових ТНК, кардинально вплинуть на ситуацію в галузі ПП у довгостроковій перспективі.

У найближчий час в умовах продовження глобальної рецесії 2010–2011 рр. і нестабільного повільного зростання прибутків у 2012 році, а також їх різкого корпоративного падіння рівень ПП, як очікується, стане низьким. У питаннях розширення своїх міжнародних операцій ТНК будуть повільними та обережними.

Зазначимо, що провідну роль у подоланні глобальної економічної кризи набуває безпосереднє товарне виробництво. Сільське господарство має ключове значення у продовольчому забезпеченні будь-якої національної економіки. Ця галузь не тільки формує високий рівень зайнятості на селі, а й робить великий внесок у національний економічний розвиток і є потужним джерелом надходження іноземних інвестицій.

Сільськогосподарське виробництво доволі специфічна галузь, яка потребує постійного державного дотування. Функціонування в умовах транзитивної економіки формує підвищену зацікавленість державного бюджету України в залученні іноземних інвестицій у сільськогосподарську галузь національної економіки. У свою чергу сучасні тенденції розвитку та функціонування світової економіки свідчать про зростаючий рівень зацікавленості як вітчизняних, так й іноземних інвесторів у сільськогосподарському виробництві. Таку спрямованість вектора світових інвестиційних потоків забезпечує сукупність факторів, які не є взаємовиключаючими. Більшість цих факторів носить структурний характер і, як передбачається, будуть виступати рушійною силою інвестиційних процесів у сільському господарстві в майбутньому.

Головними складовими активізації інвестиційних процесів у сільському господарстві є, зокрема, доступність земельних і водних ресурсів у деяких районах, а також швидко зростаючий попит та збільшення рівня імпорту продовольчих культур в окремих державах. Міжнародний попит на сільськогосподарські культури додатково стимулюють й інші фактори. Наприклад, ініційовані у всьому світі програми розвитку в галузі розробок та впровадження біопалива. Це спонукає до активізації інвестиційних потоків в економіку країн, що розвиваються, для участі у вирощуванні цукрової тростини, зернових та олійних культур. Такі тенденції щільно перетинаються зі стрімко зростаючим рівнем цін на продовольчі товари.

У цілому присутність ТНК у країнах, що розвиваються, сприяла переведенню на товарну основу й модернізації сільського господарства. ТНК не є єдиними (і рідко виступають основними) рушійними силами даного процесу, але вони відіграють важливу роль у розвитку сільськогосподарського виробництва країн світу. Для цього ТНК використовували не тільки прямі інвестиції в сільське господарство, але й недольові форми участі в сільськогосподарському виробництві, головним чином за допомогою підрядних форм господарювання. У багатьох випадках це забезпечило передачу ноу-хау, сучасних методів виробництва, підвищило рівень доступності кредитів і різноманітних вихідних ресурсів для виробництва, а також відкрило доступ до ринків великій кількості дрібних фермерів, які раніше вели в основному натуральне господарство.

Хоча участь ТНК у сільськогосподарському виробництві спонукала до підвищення рівня продуктивності й нарощення виробництва в ряді країн, що розвиваються, наявних даних недостатньо, аби зробити висновок про те, в якій мірі їх присутність дозволила світу, що розвивається, збільшити свої обсяги виробництва та підвищити рівень продовольчої безпеки. Дані підтверджують, що ТНК беруть участь головним чином у товарному сільськогосподарському виробництві на експорт (табл. 2). А це означає, що в разі заохочення участі ТНК у своєму сільськогосподарському виробництві країни, що розвивається, вони стикаються з викликом з точки зору розвитку в справі підвищення рівня продовольчої безпеки. Однак рівень продовольчої безпеки не обмежується лише питаннями поставок продовольства. ТНК також можуть здійснювати вплив на доступ до продовольства, стабільність поставок, використання продовольства. І в далекій перспективі їх вплив на такі аспекти продовольчої безпеки виявиться більш значущим для приймальної сторони.

2. Показники ПІІ у виробництво продуктів харчування та напоїв*

Регіони	Потоки ПІІ				Сумарний обсяг інвестицій по роках			
	приток		відток		ввезених		вивезені	
	1989–1991	2005–2007	1989–1991	2005–2007	1990	2007	1990	2007
Усі країни світу	<u>7,2</u> 3,8	<u>40,5</u> 2,8	<u>12,5</u> 5,6	<u>48,3</u> 3,3	<u>80,3</u> 4,1	<u>450,0</u> 2,9	<u>73,4</u> 4,1	<u>461,9</u> 2,8
Розвинуті країни	<u>4,8</u> 3,2	<u>34,1</u> 3,2	<u>12,2</u> 5,6	<u>45,7</u> 3,4	<u>69,9</u> 4,4	<u>390,7</u> 3,4	<u>73,1</u> 4,1	<u>458,1</u> 3,2
Країни, що розвиваються	<u>2,4</u> 6,8	<u>5,1</u> 1,4	<u>0,3</u> 4,1	<u>2,6</u> 1,9	<u>10,4</u> 2,9	<u>46,9</u> 1,2	<u>0,3</u> 1,4	<u>3,5</u> 0,2
Південно-Східна Європа та СНД	-	<u>1,4</u> 3,2	-	<u>-0,01</u> -4,5	-	<u>12,4</u> 4,2	-	<u>0,3</u> 1,7

*Чисельник – млрд дол. США; знаменник – %.

Відзначимо, що країни, які розвиваються, не отримують автоматичних вигід від участі ТНК у сільськогосподарському виробництві. Хоча ТНК і забезпечували робочими місцями, підвищували рівень доходів сільських общин, але чіткої тенденції в цілому не спостерігалось. У тій мірі, в якій ТНК заохочують модернізацію сільського господарства й перехід з методів ведення натурального господарства на товарне, у довгостроковій перспективі вони, вірогідно, прискорять тривале скорочення кількості робочих місць у фермерських господарствах за одночасного підвищення рівня доходів.

Визнаючи потенційно вагові вигоди, які країни з транзитивною економікою можуть отримати від участі ТНК в їхньому сільськогосподарському виробництві, уряди, з урахуванням досвіду минулого

та наявних даних, мають розуміти можливість виникнення й негативних наслідків. Особливу занепокоєність викликає асиметрія у взаємовідносинах між дрібними фермерами й обмеженою кількістю крупних покупців, у цьому зв'язку виникають серйозні питання стосовно конкуренції.

Крім того, досвід минулого свідчить про те, що урядам країн, які розвиваються, необхідно враховувати екологічні та соціальні наслідки участі ТНК в сільськогосподарському виробництві. Конкретні дослідження показують, що ТНК спроможні принести із собою екологічні виробничі технології, але їхній вплив на екстенсивне сільське господарство, біорізноманіття та водокористування викликав занепокоєність. Необхідно також наголосити, що присутність ТНК породжує важливі соціальні та політичні питання в тих випадках, коли вони володіють великими ділянками земель сільськогосподарського призначення та контролюють їх.

Висновки

Ключова задача урядів країн, що розвиваються, розробити такі основні програми щодо участі ТНК у сільськогосподарському виробництві, які б приносили вигоду. Як ПП, так і договірні взаємовідносини між ТНК та місцевими фермерами можуть забезпечити приймальній стороні такі конкретні вигоди, як передача технологій, формування додаткових робочих місць, підвищення рівня продуктивності виробництва та конкурентоспроможності. Тому політику слід розробляти таким чином, щоб захистити не тільки традиційні права на землю місцевих фермерів, а й забезпечити зацікавленість ТНК у веденні ефективного та екологічного сільськогосподарського виробництва.

Бібліографія

1. *Верхоглядова Н.І.* Визначення напрямів стимулювання експортного потенціалу Дніпропетровського регіону (на основі анкетування підприємств регіону) / *Н.І. Верхоглядова, Г.В. Дугінець, Ю.В. Орловська* // Вісник Дніпропетровського університету. – 2010. – Вип. 2, т. 18, № 10/2. – С. 3–8. – (Серія “Світове господарство і міжнародні економічні відносини”).
2. *Сазонець І.Л.* Сутність та основні концепції діяльності ТНК в умовах глобалізації / *І.Л. Сазонець, Ю.М. Варич.* – Донецьк : Юго-Восток, 2009. – 275 с.
3. *Школьный О.* До проблем формування Україною конкурентної стратегії експортноорієнтованих галузей АПК / *О. Школьный* // Економіка України. – 2004. – № 2. – С. 54–59.
4. *Циганкова Т.М.* Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ: монографія / *Т.М. Циганкова.* – К. : КНЕУ, 2006. – 576 с.
5. *Яглов М. В.* Сельское хозяйство Украины в условиях членства в ВТО / *М.В. Яглов* // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ: сб. науч. трудов; ДонНУ. – Донецьк. – 2008. – Т. 2 – С. 962–965.